ТЕМА 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЙОГО ОЗНАКИ І КЛАСИФІКАЦІЯ

План

1. Поняття кримінального правопорушення в кримінальному праві України й ознаки. Малозначність діяння.
2. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному законодавстві України та у теорії кримінального права.
3. Відмінність кримінальних правопорушень від інших правопорушень.
4. Криміналізація та декриміналізація кримінальних правопорушень.

1. Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України «*кримінальним правопорушенням* є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом КП».

Ознаки:

1) суспільна небезпечність;
2) винність;
3) протиправність;
4) кримінальна караність.

Відсутність хоча б однієї із цих ознак вказує на відсутність КП.

Суспільна небезпечність як ознака КП означає, що діяння або заподіює шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди.

Таким чином, не може визнаватися КП діяння, яке посягає на об'єкти, які не охороняються КК України; яке не заподіює або не створює реальної загрози заподіяння істотної шкоди.

Винність діяння означає, що воно вчинене умисно або з необережності. Діяння, вчинене за відсутністю вини, тобто за відсутністю психічного ставлення особи до її дії чи бездіяльності та їх наслідків, не може визнаватися КП.

Протиправність КП означає, що відповідне діяння повинно бути передбачене (тобто його вчинення заборонене) чинним КК України.

КК України встановлює вичерпний перелік КП. Тому ознака кримінальної протиправності заперечує можливість застосування норм КК України за аналогією.

Кримінальна караність є обов'язковою ознакою КП. Караність як ознаку КП слід розуміти не як реальне застосування покарання, а як загрозу, можливість його застосування у разі вчинення забороненого КК України діяння.

Відповідно до ч. 2 ст. 11 КК не є КП дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через *малозначність* не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Це положення конкретизує зміст суспільної небезпеки як загальної ознаки КП.

Щоб визнати те чи інше діяння малозначним, суд спочатку має встановити, що воно формально містить ознаки складу конкретного КП, передбаченого Особливою частиною КК України, а вже потім вирішувати питання про те, чи становить воно суспільну небезпеку.

Визнання того чи іншого діяння малозначним не залежить від наявності обставин, що відповідно до закону є правовими підставами для пом'якшення покарання або для звільнення від кримінальної відповідальності, від посткримінальної поведінки винного тощо. Так, вчинення КП внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, добровільне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, примирення винного з потерпілим, втрата особою суспільної небезпечності на час розслідування КП не перетворюють КП у малозначне діяння.

Малозначним не може визнаватися діяння:

– спрямоване на заподіяння шкоди найбільш важливим об'єктам кримінально-правової охорони (наприклад, замах на вбивство або готування до захоплення державної влади), а також таке, що спричинило тяжкі наслідки. Адже малозначні діяння відрізняються від КП відсутністю суспільної небезпеки;

– яке посягає на об'єкт, що не охороняється КК України, або хоча і посягає на об'єкт, що перебуває під кримінально-правовою охороною, але не заподіяло і не могло заподіяти йому не тільки істотної, а й будь-якої шкоди (погроза знищення будинку шляхом влаштування штучного землетрусу);

– яке взагалі не містить ознак КП, передбачених ст. 11 КК України: не є кримінальним протиправним, вчинене особою, яка не є суб'єктом КП, тощо;

– яке не містить складу КП. Так, якщо істотність фізичної шкоди визначена безпосередньо в законі через певну тяжкість тілесних ушкоджень, то недосягнення такого рівня шкоди є свідченням відсутності складу КП (немає складу КП якщо необережно нанесено удар, яким заподіяно легке тілесне ушкодження);

– вчинене у стані необхідної оборони, крайньої необхідності та через інші обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння (ст.ст. 37-43 КК України);

– яке полягає в готуванні до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання (ч. 2 ст. 14 КК України).

2. Класифікація КП передбачає поділ їх на групи залежно від того чи іншого критерію.

За ст. 12 КК України таким критерієм класифікації КП є ступінь їх тяжкості. КП поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Залежно від ступеня тяжкості закон поділяє КП на чотири категорії:

1) *кримінальний проступок* – це передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу

в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі;

2) *злочини*, які поділяються на:

– *нетяжкі злочини* – це передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років;

– *тяжкі злочини* – це передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років;

– *особливо тяжкі злочини* – це передбачене КК України (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин.

Теорія кримінального права виділяє ще кілька критеріїв класифікації КП:

За родовим об'єктом посягання можна виділити двадцять видів КП – відповідно до назв розділів Особливої частини КК України.

За формою вини: умисні КП (ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження»; ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця»); необережні КП (ст. 119 «Вбивство через необережність»; ст. 412 «Необережне знищення або пошкодження військового майна»); КП, які можуть бути вчинені як умисно, так і через необережність (ст. 271 «Порушення вимог законодавства про охорону праці»; ст. 274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки»); КП зі складною виною (ч. 2 ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна»; ст. 286 «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами»).

За способом виконання об'єктивної сторони КП: триваючі КП (ст. 307 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»); продовжувані КП (ст. 185 «Крадіжка» – крадіжка частинами).

За суб'єктом КП: КП із загальним суб'єктом (ст. 190 «Шахрайство»; ст. 309 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту»); КП із спеціальним суб'єктом (ст. 114 «Шпигунство»; ст. 111 «Державна зрада»).

За наявністю предмета: КП, обов'язковою ознакою складу яких є предмет (ст. 201 «Контрабанда»; ст. 357 «Викрадення, привласнення, вимагання

документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження»); безпредметні КП (ст. 321^2 «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів»; ст. 372 «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності»).

За наявністю потерпілого: є потерпілий (ст. 155 «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку»; ст. 304 «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність»); потерпілий не є (ст. 186 «Грабіж»; ст. 308 «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»). При цьому першу із цих категорій КП за характеристикою потерпілого можна поділити на КП: із загальним потерпілим (ст. 115 «Умисне вбивство» – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині) і КП із спеціальним потерпілим (ст. 345 «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу»).

За міжнародним визнанням: міжнародні КП; інші КП. При цьому міжнародні КП у свою чергу поділяються на: КП за міжнародним правом (ст.ст. 433-442 КК України КП проти миру, воєнні КП і КП проти людяності); конвенційні КП, тобто ті, склади яких встановлені на підставі положень міжнародних конвенцій (ст.ст. 147, 149, 266, 278, 284, 285, 307, 333, 443-447 КК України); які встановлені на підставі положень актів загальноєвропейського законодавства (ст.ст. 127, 209, 209^1, 232^1, 323, 361-363^1 КК України).

3. КП як вид правопорушення, слід відрізняти й від інших правопорушень: адміністративних, дисциплінарних і цивільно-правових деліктів.

Критеріями відмежування КП від інших правопорушень є:

1) суспільна небезпека;
2) суб’єкт правопорушення;
3) винність;
4) кримінальна протиправність;
5) кримінальна караність.

Суспільна небезпека, як один із названих критеріїв, є характерною не тільки для КП, а й для інших правопорушень. Тому, щоб відмежувати КП від інших правопорушень за цим критерієм, необхідно визначити ступінь суспільної небезпеки діяння. КП завжди є більш небезпечним, ніж будь-яке інше правопорушення. Основною ознакою, яка впливає на ступінь суспільної небезпеки, є властивість діяння заподіювати істотну шкоду об’єктам кримінально-правової охорони.

Суб’єктом КП може бути лише фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. За цією ознакою КП можна відмежувати від цивільно-правового правопорушення, суб’єктом якого може бути і юридична особа. Суб’єктом дисциплінарного

правопорушення може бути не будь-яка особа, а тільки та, на яку поширюється дія певних дисциплінарних статутів чи положень.

На відміну від КП, цивільно-правовим правопорушенням в окремих випадках може бути визнане і діяння, вчинене за відсутності вини.

Такі критерії, як кримінальна протиправність і кримінальна караність, дозволяють відмежувати КП від інших правопорушень, не передбачених чинним КК України і вчинення яких не створює підстави для застосування кримінальних покарань. Таким чином, правопорушення, відповідальність за які не передбачена КК України, не є КП.

4. Протиправність як ознака КП прямо пов'язана з криміналізацією суспільно небезпечних діянь та декриміналізацією діянь, що втратили суспільну небезпеку.

Криміналізація – це законодавче визнання тих чи інших діянь кримінальними протиправними, встановлення за них кримінальної відповідальності.

Підставою криміналізації діянь є відповідний ступінь і характер їхньої суспільної небезпеки, який характеризується їхньою здатністю заподіювати об'єктам кримінально-правової охорони істотну шкоду.

Способами криміналізації діяння є:

а) доповнення Особливої частини КК України новими нормами чи окремими положеннями;

б) зміна норм Особливої частини КК України;

в) внесення відповідних змін до норм Загальної частини КК України;

г) офіційне тлумачення Конституційним Судом кримінально-правової норми, яке змінює (збільшує) обсяг забороненої цією нормою поведінки без зміни її змісту.

Як правило, криміналізація відбувається одночасно з педалізацією.

Педалізація – це встановлення покарання за діяння, визнане як КП.

Декриміналізація означає виключення діяння з числа кримінальних протиправних, скасування кримінальної відповідальності за них.

Підставою декриміналізації діянь є їхня нездатність заподіювати істотну шкоду об'єктам кримінально-правової охорони.

Підлягає декриміналізації діяння, попереднє визнання якого КП спричинило небажану конкуренцію норм КК України, яка суттєво ускладнила процес кваліфікації КП та сприяла помилкам у кваліфікації. Також може бути декриміналізовано діяння, що не може бути доведено кримінальними процесуальними засобами.

Способами декриміналізації діяння є:

а) скасування (виключення) норм Особливої частини КК України чи окремих її положень;

б) зміна норм Особливої частини КК України;

в) внесення відповідних змін до норм Загальної частини КК України;

г) офіційне тлумачення Конституційним Судом кримінально-правової норми, яке змінює (звужує) обсяг забороненої цією нормою поведінки без зміни її змісту.

Разом з декриміналізацією відбувається і *депеналізація* – відмова від застосування покарання за діяння, що визнавались кримінальними протиправними, а так само виключення деяких видів покарань із санкцій або взагалі із системи покарань, тобто відмова від їх застосування.

Питання до самоконтролю

1. Що є кримінальним правопорушенням за кримінальним законодавством України?
2. У чому полягає сутність поняття «малозначність діяння»?
3. Які види кримінальних правопорушень передбачені у КК України?
4. Що таке криміналізація?
5. У чому полягає сутність поняття «педалізація»?
6. Який зміст протиправності як ознаки кримінального правопорушення?
7. У чому полягає сутність суспільної небезпеки як ознаки кримінального правопорушення?
8. Які обов’язкові ознаки кримінального правопорушення встановлює закон?
9. Що таке декриміналізація?
10. Які критерії класифікації кримінальних правопорушень передбачено в теорії кримінального права?